

Лидија Тантуровска (Скопје)

Јазичниот израз на св. Климент

Кључне речи:
македонски јазик,
преведени религиозни
текстови, религиозни
функционалностилски
комплекс, јазичниот израз на
св. Климент.

Самиот факт дека постојат повеќе од Седен милениум „Житието за Константина“ и „Житието за Методија“, даваат простор да бидат читани, прочитани и препрочитани од различни генерации на различни начини. Во прилог на ова се преку деветте илјади прилози¹, кои работуваат, дообјаснуваат низа прашања на различни теми од кирилometодиевската проблематика, а сепак некои од нив остануваат сè уште нерешени и спорни.

Од големата средновековна до современата лектира, од различните читања има и различни заклучоци за и против основните аргументи на овие две житија.

У овом чланку анализирају се дела св. Климента (хагиографије, похвални текстови, тј. хвалоспеви, поуке и проповеди) преведена на књижевни македонски јазик. Мада су у питању различни типови текстова, кои имају своје особености, овде је реч о единственом јазичком изразу св. Климента, који је кључна карактеристика у идентификацији негових текстова.

Читајќи ги вертикално, фактите што наоѓаат простор во читањата на различни генерации, без разлика дали се само бегло наброени или се особено акцентирани, нè наведуваат на објективната вистина, која често пати е тешко докажлива. На самиот почеток, ќе препрочитаме дека „Житието на Константина“ и „Житието на Методија“ односно „Житието на св. Кирил“ и „Житието на св. Методиј“, како опширни хагиографски текстови на браќата словенски просветители Константин-Кирил и Методија и именувани како „Панонски легенди“ односно „Моравско-панонски легенди“,

1) Красимира Илиевска, *По трагите на Методиевиот номоканон*, 1988: 43.

се сметаат за најважни и најкомплетни извори напишани на словенски јазик, кои се однесуваат на животот и на работата на творците на првата словенска азбука, на првиот словенски стандарден јазик во чија основа влезе говорот од Солунско од средината на IX век, како и на најстарата словенска писменост и книжевност. Словенските народни просветители, светите Кирил и Методиј му го гарантираат четвртото место на старословенскиот како стандарден јазик во Европа. Конкретно, старословенскиот превод на Стариот завет го зазема четвртото место меѓу европските полни библски текстови, по грчкиот и латинскиот и готскиот превод.² Препрочитувајќи ги Житијата може да се види дека браќата работеле заеднички шест години (863–869), а по смртта на Кирила, Методиј ја водел мисијата уште 16 години, сè до 885 година. Во дваесет и двегодишниот период на кирилометодиевското дејствување, со името на Кирил се врзува создавањето на азбуката, а со името на Методија, преведувањето на сето она што претставувало основа на литературата неопходна за *велик јазик*. Оттогаш се преведени изборното евангелие, псалтирот и главните литургиски текстови. Кон крајот на својот живот Методиј ја превел целата Библија (освен Макавејските книги), а потоа уште и Номоканонот и „Отечката книга“. Зад сето ова и зад многу други напишани редови стои Св. Климент Охридски, најистакнатиот ученик и следбеник на браќата, светите Кирил и Методиј. Препрочитувајќи ги текстовите, соочени

сме со силината на зборовите и со богатата речитост на св. Климент, кои обично се истакнувани од неговите читатели, иако се има предвид дека се настанати набрзо по создавањето на азбуката. На Климент му се припишуваат околу педесет творби од кои, во петнаесет од нив е засведочено името на авторот (Климент, св. Климент, епископ Климент и сл.)³. За определбата на непотпишаните творби помагаат: стилските карактеристики, потоа, содржината на делата, личностите, хероите на црквата за кои се зборува, за што добиваме информации од најобемната биографија за Климент Охридски, напишана од архиепископот Теофилакт.

Нас нè интересира преводот на Климентовите творби направен на македонски стандарден јазик. Познато е дека таков избор од книжевните дела на Климент Охридски има објавено во едисијата *Од македонското книжевно наследство* во 1974 година⁴, во кој се опфатени „сите книжевни родови кои се застапени кај Климент: житија, похвални слова (похвали), поуки и проповеди“⁵, како што впрочем се поделени и се подредени во самото издание. Во првиот дел *Похвали и житија на Кирила и Методија* се:

Тој ден, на 14 ден, похвала на нашиот блажен отец и учител словенски кирил филозоф, напишана од преподобниот отец наш климент папа римски, владико благослови!; Похвално слово во спомен на

- 2) Сп. *Lexicon des Mittelalters*, 11/1, München – Zürich (Artemis Verlag) 1981, kol. 88–106, “Bibelübersetzungen”
- 3) Харалампие Поленаковиќ, *Климент Охридски – просветител и писател*, Климент Охридски, 1974: 13.
- 4) Климент Охридски, 1974: 15.
- 5) Красимира Илиевска, По трагите на Методиевиот номоканон, 1988: 43.

светите и преславни учители на словенскиот народ, коишто му створиле писмо и го превеле новиот и стариот закон на негов јазик, на блажениот кирил и на архиепископскиот панонски методија; Спомен и житие на блажениот учител наш константин филозоф, прв учител на словенскиот народ и спомен и житие на блажениот наш отец и учител методија архиепископ моравски.

Во делот *Опитните поуки за празници, за апостоли и маченици*, се дадени следниве текстови:

Заповеди за празниците од климент епископ словенски кога сакате: за сведен на апостол или маченик, или поука кон луѓето; Поука за спомен на апостол или маченик; поука од епископ климент за света недела; Поука кон епископите и поповите *Поука на денот на 17 декември* и Поука за блудниот син.

Во *Поуките за големите христијански празници* се објавени:

Поуката за денот на зачатие на света богородица; поука за денот на рождество христово; Поука за денот на благовештение на света богородица; На цветна недела, слово на свети климент, епископ велички, за христовата средба со децата; Поука за велигден; Во недела слово за светите тројца и за судот,

создадено од климента и Поука за денот во спомен на светите апостоли.

Во последниот дел: *Похвални слова на христијанските светители* се вклучени седум текста:

Похвално слово напишано од епископот климент за спомен на блажениот пророк захарија и за раѓањето на јован крстител; Похвала на светите четириесет маченици напишана од климента; Похвално слово за четиридневниот лазара; похвала од епископ климент на светиот маченик димитрија; Похвално слово на бестелесните михаил и гаврил сочинето од климент епископ; Похвала на свети климент, патријарх римски, напишана од епископ климент и слово на свети јован зластоуст. Похвала на чудесното житие на пророкот илија.

227

Проф. Радмила Угринова-Скаловска наведува дека во изборот „земени се само преведените од долупотпишаната, со мали јазични дотерувања“ (Р. Угринова-Скаловска 1974: 16). Особено што сакаме да истакнеме се неколкуте наводи во врска со текстовите: „Насловите на словата не се преправани и упростувани..., туку тие се дадени според оригиналната варијанта од која е правен преводот“, потоа: „Во интерес на зачувување на духот и на стилот на Климентовите творби, во текстот се одеше кон подоследно зачувување на склопот на реченицата...“, како и: „се задржани поголем број архаични зборови и форми од црквенословенско потекло...“. На некои

места, „кои делуваат несмасно и понекогаш нејасно, не треба да се смета дека му се својствени на Климентовиот стил, туку дека се причинети од состојбата на преписот од кој е преведувано.“⁶ Сето ова оди во прилог на нашето читање на текстовите.

Како што веќе се спомена, насловите се дадени според оригиналната верзија, преку што може да се види нивната должина, што зборува за една карактеристика на овој вид текстови. Најчесто, во себе содржат повеќе информации, а она што го има во сите е именување на текстот што следи (похвала/похвално слово/слово, житие, заповеди, поука и сл.), така што овие апелативи добиваат ономазиолошки карактер во насловите. Ако станува збор за похвалите, за житијата, главно се кажува дека се напишани во спомен на сесловенските учители или на христијански светители и сл. Поуките (а и заповедите) главно се врзуваат за определени денови, празници (за Велигден, за денот на Зачатието на света Богородица), како и кому му се наменети (кон епископите и поповите).

Ако се погледнат текстовите, ќе се забележи дека освен житијата, кои се релативно подолги, станува збор за куси текстови. Од нивната содржина може да се види дека се разбирливи и едноставни. Зборуваме за Климентовиот јазичен израз, кој е клучната карактеристика во препознавањето на неговите текстови. Сепак, овде сакаме само да нагласиме дека и покрај единствениот јазичен израз, текстовите на Житијата се разликуваат од другите текстови со самиот факт што имаат поинаква природа. Исполнети со прашања и одговори верно ја пренесуваат големината на животот и на работата на

двајцата негови и сесловенски учители, светите Кирил и Методиј.

Во повеќето од другите текстови станува збор за беседи во кој беседа држи самиот св. Климент и се обраќа кон своите, што е поткрепено со воведните реченици во текстовите. Во десетина од нив, на самиот почеток, св. Климент им се обраќа со: *браќа*, во два текста се сретнува: *возљубени*, а во по еден текст: *возљубени браќа и синови; празникољупци; христољупци ...* итн. Во текстот „Заповеди за празниците...“ започнува со *да* – конструкција: „Да знаете, браќа, дека денеска е празник...“ за потоа, во втората реченица, да се почувствува поостар призвук со заповед: „Да се соберете в црква на молитва...“. Слични обраќања има во Поуките, каде што укажува на големината на Господ Бог, на Исус Христос, а потоа го советува човечкиот род да ги почитува божјите и моралните закони. Од поука не се поштедени ниту епископите и поповите. Така, во поуката намената за нив започнува со констатација што му прилега не еден епископ и на еден поп, зашто *епископот треба да е беспорочен, како божји пратеник*. (95) Обраќањето е оставено во вториот пасус: „Послушајте пастири, оти вам ви се упатени овие зборови!“ Поуките избобилуваат со прашални реченици, често пати наредени неколку една по друга: „А од каде излегуваат лошите пци на еретичката наука? Да не се од мрзеливоста или од грубоста пастирска? А од каде се разбојниците и крадците, што чинат гревови и неправди?“, за потоа јасно и гласно да го даде одговорот: „Од ненакажаноста епископска и свештеничка.“ (95).

Што се однесува до лексиката од една страна таа е религиозна, а од друга е од општиот лексички слој: „Пристапете, браќа,

6) На истото место.

и разумно послушајте да ви ја кажам силата и честа на овој ден. Во него Бог го посети и го обнови човечкиот род, којшто паднал во пропаст со ѓаволска превара, престапувајќи ја божјата заповед дадена уште во рајот на нашиот предедо Адам.“ (103)

Во Климентовиот израз чести се споредбите: „А блажениот Климент не како светилник, туку како сонце што не зајдува, огреа и ја озари сета земја со светлост и благодат, рамен со небото“ (155) и кога се читаат неговите реченици, читателот понекогаш може да се замисли дали навистина станува збор за религиозен текст: „Небото се весели радосно, украсено со сјајни ѕвезди, испраќајќи му неискажани пофалби на својот творец.“ (155)

Честопати кога се величи некоја личност, ред реченици (една под друга) имаат ист почеток, со што се добива поголема поетичност во изразувањето:

„Блажени да се твоите
златозрачни очи кои го одзедоа
неразумното слепило од моите
очи и им огреа богоразумна
светлина. Блажени да се твоите
ангеловидни зеници озарени
од божествената слава, тие
ми го разгонија слепилото
на срцето и го просветија со
боговдахновени зборови.

Блажени да се твоите
пречесни раце, од нив му слезе
на мојот народ богоразумен
облак и ги напои со блажена
роса нашите срца изгорени од
сушата на гневот. Блажени да се
твоите богодвижни прсти, тие
му ја напишаа на мојот народ
слободата од греовното иго.

Блажена да е твојата
златнозрачна утроба од која

му истече на мојот народ
животворната вода одозгора
дојдена со твоите молитви.

Блажени да се твоите свети
нозе со кои го обиколи како
сонце сиот свет проповедувајќи
од Бога вдахновена наука. ...

Блажена да е твојата
пресвета душа што ја излекува
мојата душа ...

Блажени да се твоите
богодвижни прсти ...

Блажена да е твојата света
утроба ...“ (21–22), ... итн.

229

Не е ретка појавата да се повторува иницијално и името на некој светец, како на пример:

„Тој ги закрилуваше луѓето
пред божјиот грев со чистата
молитва.

Илија е огненосец и втор
предвестител на Христовото
доаѓање.

Илија е светлозрачна ѕвезда
Деница.

Илија е пречист сад на божјо
сврталиште.

Илија е од Бога насадена
лоза што го напојува сиот свет
со чудесна миризба.

Илија е светлозрачно сонце.

Илија е градоносен облак.

Илија е орел што го пара
небото.

Илија е златосјаен зрак.

Илија е висински
проповедник на Христовото
идење.

Илија беше голем разрушител
на ѓаволското лукавство.

Илија е топол застапник на
загрижените.

Илија е цврст камен на
верата.
Илија е добар воведувач на
сите во вечен живот...“ (165)

230

Наспрема поетичноста, наспрема едноставноста и леснотијата во општењето со својот човечки род, одеднаш во Климентовиот израз се сретнува некоја реплика од типот: „... самиот Господ рече во своето евангелие со оваа приказна: 'Царството небесно е како сокровиште скриена нива, кое го нашол човекот што пошол да го продаде сето свое имање и да ја купи таа нива'“ (157), при што знае да го впери прстот за да потсети за големината на семојниот. Така чести се парафразите во духот на Библијата: „Браќа, нашиот живот е на небеси, откаде го чекаме спасителот Господ Исус Христос“ (157); како и цитати од определено место, на пример, од некое евангелие (Евангелие од Матеја, 16, 18): „Да бидеме онаа црква за која му рече Господ на Петар: 'Ти си Петар, тоест тврд камен на кој Христос ја созида духовната црква, која вратите на смртта нема да ја надвладаат.'“ (124).

Најголемиот број од текстовите имаат слична завршница, односно во духот на црковно-религиозен текст. Ќе наброиме неколку од нив:

„Со нас моли се за нас, преподобен учителе, што го почитуваме твоето преславно успение во славата на пресветите Тројца, Таткото и Синот и Пресветиот дух, сега и секогаш и во сите векови, амин.“ (23)“

„Сите едногласно да го прославиме трисветото божество, Таткото и Синот и Светлиот дух, сега и секогаш и во сите векови, амин.“ (34)

Иако станува збор за слични завршници, треба да се забележи умешниот избор од речитоста на св. Климент, со што

на секоја завршница ѝ се дава специфичност. Доволно е да се погледне како ги сопоставил свршениот глагол *прослави* и несвршениот *слави* во следниов пример:

„И така, заедно со ковчетот го положија во гробницата од десната страна на олтарот во црквата Свети Климент каде што тогаш почнаа да стануваат многу чуда. Гледајќи го тоа Римјаните, уште повеќе почнаа да се држат за неговата светост и чест, и откако насликаа негова икона над гробот негов, почнаа да палат свеќи над него; дење и ноќе фалејќи го Бога што ги прославил оние што го слават него. Затоа, нему нека му е слава и чест и почит до векот и вековите. Амин.“ (71)

Големата почит што ја чувствувал кон својот учител Кирил, св. Климент ја изразува на различни начини, а за да го доближи до севишниот и да ја претстави неговата големина и семојност, во завршницата на „Житието на Методија“ му се обраќа нему, да ги заштити нив, своите ученици:

„А ти од височина, света и чесна главо, со своите молитви пази на нас, што те сакаме; избави ги од секаква напаст своите ученици и распространувај го учењето, а ересите прогонувај ги, за да проживееме овде достоинство за нашето звање со тебе, ние, твоето стадо од десната страна на Христа, нашиот Бог, примајќи од него вечен живот, оти негова е славата и честа во сите векови, амин.“ (84)

Една стилска окраска што ја среќаваме во Климентовиот израз, а што се препознава и во овие текстови, е честото повторување на сврзникот *и* како во еден пасус, така и во неколку пасуси за ред: „И му дувна в лице жив здив и стана човек со жива душа. И му даде име Адам. И го постави под себе како цар на тоа што е на земјата и му рече: Тебе нека ти служат и светлината и мракот, сонцето и месечи-

ната, земјата и морето, сверовите и стоката, лазачите и птиците. И стравот од тебе да биде над сè. И го насади рајот на исток и тука го воведо човекот. И му заповеда, велејќи му: Од ова и...“ (118), односно:

„И апостолскиот намесник нареди така да се направи.

И кога пак се собраа сите епископи и црнорисци, со желба да го испратат со почест и да го погребат, епископите рекоа: ...

И многу се мачеа, но не можеа да го отковаат по божјата волја. И така, заедно со ковчето го положија во гробницата од десната страна ...“ (71)

Денес, во стилистичките проучувања му се дава нова димензија на црковно-

религиозниот стил, зашто тој има своја специфика како на содржински, така и на планот на изразувањето (О. А. Крилова 2005: 386), макар што постојат различни именувања: религиски (религиозен) стил (Мистрик 1992), религиски јазик (Макуховска 1992), библиски стил (Бјењковска 1993), и несогласувања со неговото изделување, со оглед на фактот што станува збор за преведени текстови.

Со овој кус осврт на ова наше читање на Климентовите текстови, сакаме да укажеме дека тие се само мал дел од текстовите што го претставуваат религискиот функционалностилски комплекс, за кој сметаме дека во иднина ќе му се посвети поголемо внимание.

231

summary

Σ [LIDIYA TANTUROVSKA]
The Language Expression of St. Clement

Today, a new dimension is being given to the church-religious style of writing in the studies of writing styles as it has its own particularities both regarding contents and the writing style itself. In view of the fact that these are translated texts, there are some disagreements as regards the definitions used, as well as the use of different terms such as: religious style (Mistik, 1992), religious language (Makuchowska, 1992), Biblical style (Bieńkowska, 1993), etc.

With this review of the reading of St Clement's texts, we would like to point out that they are only a small part of the texts representing the religious functional-stylistic complex which we believe will be given greater attention in future.

In this article, we have tried to include the language expression of St Clement within the framework of the research in writing styles.

Слика 2011

Литература:

- Илиевска 1988, **Илиевска, Красимира**. По трагите на Методиевиот номоканон. – Скопје. – Стр. 43
- Климент Охридски 1974: Климент Охридски. – Скопје: Просветно дело, 1974.
- Крылова 2005: **Крылова О. А.** Ситуација билингвизме в сфери црковно-религиозной общественной деятельности в современной России. – С. 386.
- Минова-Ѓуркова 1997: **Минова-Ѓуркова, Лилјана**. Евангелијата како текстови. – Во: Зборник во чест на Радмила Угринова-Скаловска. – Скопје. – Стр. 137–149.
- 232** Минова-Ѓуркова 2003: **Минова-Ѓуркова, Лилјана**. Стилистика на современиот македонски јазик. – Скопје, 2003.
- Поленаковиќ 1974, **Поленаковиќ, Харалампие**. Климент Охридски – просветител и писател, Климент Охридски. – Скопје, 1974.
- Угринова-Скаловска 1974, **Угринова-Скаловска, Радмила**. Кон изборот и преводот. Во: Климент Охридски. – Скопје. – Стр. 15.
- Bieńkowska 1993: **Bieńkowska D.** O przeobrażeniach polskiego stylu biblijnego. – In: Stylistyka 2. – Opole. – 1993. – Str. 101–109.
- Lexikon des Mittelalters 1981. Lexikon des Mittelalters. 11/1. – München – Zürich (Artemis Verlag). “Bibelübersetzungen”. – Kol. 88–106.
- Makuchowska 1992: **Makuchowska M.** O statusie języka religijnego. – Sustenatyżacja pojęć w stylistyce. – red. St. Gajda. – Opole. – Str. 167–170.
- Mistrik 1992: **Mistrik J.** Religiozny štýl. – Stylistyka 1. – Opole. – Str. 82–89.